

Gyarmati János

EGY COSTA RICA-I GYŰJTEMÉNY KALANDOS TÖRTÉNETE

A 19–20. század fordulója körüli néhány évtized az ún. etnológiai múzeumok aranykora volt. Ezek a múzeumok jellemzően az 1870-es évektől kezdve születtek meg – a Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztályát például 1872-ben hozták létre – alapvetően azzal a céllal, hogy az addig elhanyagolt Európán kívüli „primitív népek”, írás nélküli társadalmak jelenkori és régi tárgyait, valamint fizikai antropológiai maradványait gyűjtsék az emberi faj kultúrájának minél teljesebb megismerése érdekében. Ez az időszak egybeesett az egymással versengő nemzetállamok megszilárdulásával, amelyek kulturális intézményeik felvirágztatásával is nemzeti nagyságukat kívánták demonstrálni, gazdasági fejlődésük érdekében pedig az egész világra kiterjedő gyarmatbirodalmakat hozták létre. A területi gyarmatosítás együtt járt a kulturális gyarmatosítással, aminek olyan államok is a részesei voltak, mint az Osztrák–Magyar Monarchia, amelyek nem folytattak gyarmatpolitikát. Ennek ellenére a Monarchia hajói 1776 és 1913 között több mint száz kisebb-nagyobb „missziós” és kutatóút bonyolítottak le a tengerentúlon. Ezek egyike volt az S. M. S. Donau korvett 1900–1901-ben megtett útja, amelynek során körülhajózta Dél-Amerikát. Ennek nyomán érkezett 1902-ben a bécsi Naturhistorisches Museumba egy 450 darabos

régészeti gyűjtemény, amelynek közel negyedét a Magyar Nemzeti Múzeumnak küldték tovább. Az adományról még abban az évben beszámolt Bátky Zsigmond, a Néprajzi Múzeum későbbi igazgatója a *Néprajzi Értesítő* hasábjain. Eszerint a gyűjtemény a kolumbiai Cartago városa körüli ásatások során került napvilágra, és adományozója, Karl Wahle (1864–1939), a Monarchia San José-i konzulja azzal a felétellel juttatta el a K. u. K. Külügyminisztériumnak, hogy a tárgyak negyedrésze Budapestre kerüljön.

Azt itt elmondottak roppant mód jellemzik ezt a korszakot. A „nagy boom” korszakában a múzeumokba – beleértve a budapestit is – ezrével ömlöttek be olyan tárgyak, amelyeket nem szakemberek gyűjtöttek a terepen, és több közvetítőn keresztül, szinte minden információ nélkül vagy éppen hamis információkkal kerültek múzeumba. Erre az esetre is igaz tehát a „jereváni rádió híre”: azaz a gyűjtemény minden volt, csak nem kolumbiai, és

A Rakovszky által Chilében szerzett leletek a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának 1906-ban, a városligeti Iparcsarnokban megnyílt kiállításán

Az S. M. S. Donau korvett (Mosonmagyaróvár, Hanság Múzeum)

Karl Wahle, a Monarchia San José-i konzulja
(a Wahle család gyűjteménye, San José, Costa Rica)

gyűjtőjének esze ágában sem volt Budapestre küldeni belőle akár egy darabot is. A sokkal érdekesebb valóságra hazai és osztrák levéltári kutatások és Costa Rica-i családi emlékek derítettek fényt.

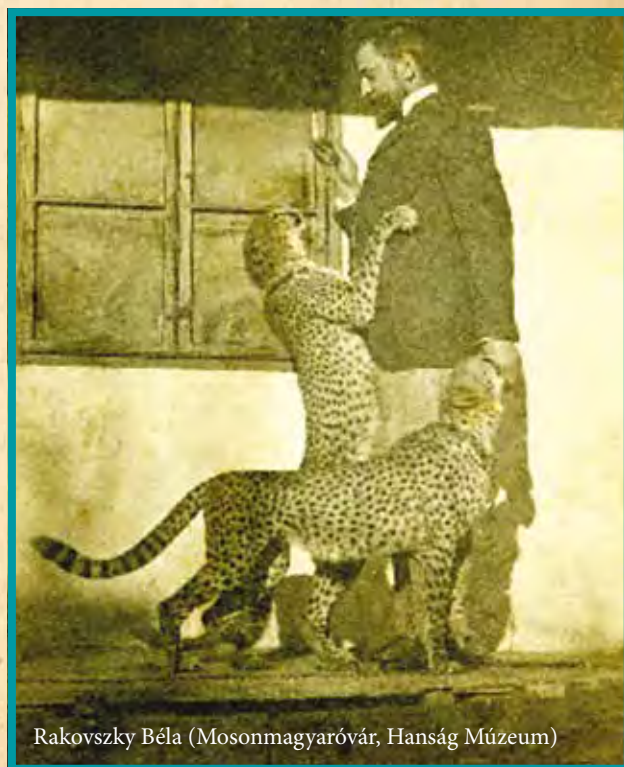
A történet háttérében a Monarchia egyik diplomatája, báró Rakovszky Béla (1860–1916) állt. A Buenos Airesben tartózkodó Rakovszkyt azzal bízták meg, hogy szervezze újjá a Monarchia dél-amerikai konzuli hálózatát. Ezért csatlakozott a Donau korvett expedíciójához is. Útjáról naplót vezetett, ami az 1950-es években a mosonmagyaróvári levéltárba, az út során készült fényképfelvételei pedig a Hansági Múzeumba kerültek.

Beszámolója szerint a Magellán-szoroson való átkelést követően több helyen is kikötöttek, majd Santiagóban, az elnökkel folytatott tárgyalások mellett találkozott az ott élő osztrákokkal és magyarokkal, köztük egy bánáti származású családdal, akik régészeti leleteket és ásványokat küldtek vele a Nemzeti Múzeum számára. Rakovszky Chilében elvált a Donautól, hogy a Bolíviába és Peruba elszármazott monarchiabeli közösségeket is fel tudja keresni. Ennek érdekében Antofagastából kiindulva hosszú szárazföldi utat tett az Andokon át, melynek során meglátogatta az útjába eső műemlékeket is, legyenek azok spanyol hódítás előtti úgynevezett temetkezési tornyok vagy koloniális barokk templomok. Beszámolójából kitetszik a múzeumi gyűjtemények, régiségek iránti érdeklődése. Ahol számára érdekes dolgokat látott, ott vásárolt is. La Pazban például „néhány darab régi ezüst poharat, serleget”, egy német kereskedőtől pedig „egy elég szép régi spanyol ládát [amit] épen ki akart dobni...”

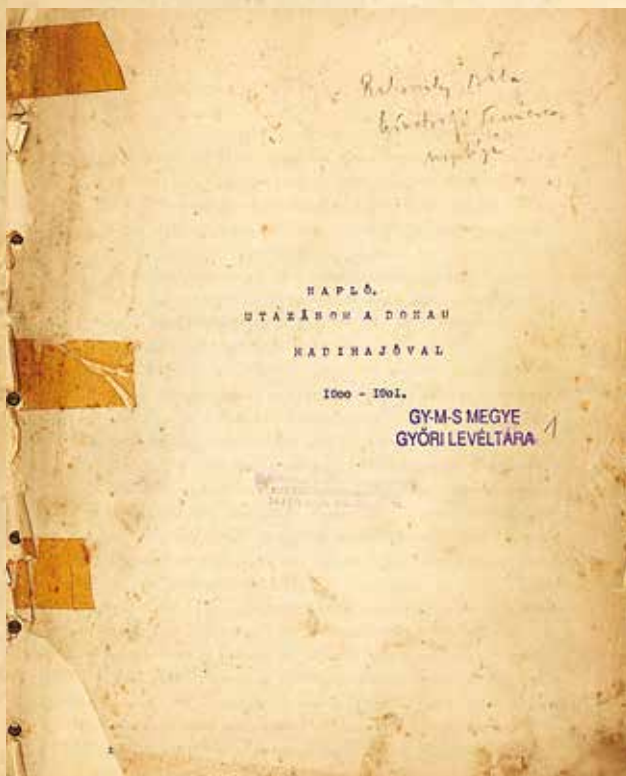
Rakovszky végül Limában lépett ismét a Donau fedélzetére, ahonnan Ecuador érintésével Costa Ricába hajóztak. Itt ismerkedett meg a Monarchiát képviselő, német kávékereskedő nagybátyját Costa Ricába követő Karl Wahléval, aki a kávékereskedés mellett a Monarchia

konzuli képviselőjét is átvette nagybátyjától. Limai rossz tapasztalataival ellentétben San José és a város színháza, valamint múzeuma nagyon jó benyomást tett rá. Az utóbbinak hosszabb leírást is szentelt naplójában: „A museum kicsiny azonban nagyon szépen van tartva. Legérdekesebb az archeológiai osztály, melyben olyan indián régiségek mint kőfegyverek és eszközök, szobrok, edények, vannak. Néhány fegyver jadeitből és egyéb kőből van készítve. Nagyon érdekes egy-egy nagy kőből kifaragott trón alakú szék és aztán több szintén egyetlen egy kőből faragott alacsony asztal avagy oltár melynek felső része vagy táblája homorú szélé pedig majd chinai stylusban van decorálva. Azonkívül van ott egy nagy kölap mely állítólag az ember áldozatok felvételére szolgált. Nagyon érdekes továbbá az aranyból készített régi indián ötvös munkák gyűjteménye, melynek legszebb darabja egy több tagból összeállított nagyon finoman kidolgozott griff madár, és egy rézből való aranyozott griff.”

Találkozásukról mindketten megemlékeztek, Rakovszky a Wahle családjánál elfogyasztott ebédéről, a konzul pedig arról, hogy amikor a küldöttség felkereste őket, különösen Rakovszky báró tanúsított nagy érdeklődést az ottani régiségek iránt, és világossá vált számára, hogy mind Bécsben, mind Budapesten szívesen fogadnának ilyen gyűjteményt, noha csak ajándékképpen, mivel, ahogy mondták, a minisztériumnak ilyen beszerzésekre nincsenek anyagi forrásai. Egy 1901-ben küldött kisebb, 32 darabos gyűjtemény nyomán a bécsi néprajzi osztály

Rakovszky Béla (Mosonmagyaróvár, Hansági Múzeum)

Rakovszky naplójának első oldala (MNL GyMSM GyL ML. XIII. 23./5. A Rakovszky család iratai)

vezetője jelezte, hogy szívesen venne egy nagyobb gyűjteményt is. Ez 1902-ben érkezett Bécsbe, és Wahle egy kéziratos katalógust is mellékelte hozzá, ami a tárgyak néhány szavas meghatározása mellett tartalmazta azok rajzát, származási helyét és gyűjtőjét. Ez utóbbiak közül ma egy azonosítható csupán, egy francia diplomata, aki

Egy oldal Wahle rajzos katalógusából (Bécs, Weltmuseum)

a korszakra jellemző módon régészeti lelőhelyek fosztogatásával és az azokból előkerült leletek múzeumi eladásával foglalkozott. Ennek fényében különösen érdekes a Wahle-katalógus címlapja, amelyen a gyűjtemény eladójaként az a Juan Fernández Ferraz szerepel, aki 1898 és 1903 között a Costa Rica-i Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Eszerint a Nemzeti Múzeum igazgatója az általa megvásárolt tárgyakat, legalábbis részben, tovább is adta.

Ez, a ma már hihetetlennek tűnő történet a szóban forgó időben távolról sem volt egyedül. Akkoriban ugyanis a régészeti lelőhelyeket természeti erőforrásoknak tekintették, az azokból előkerült leleteket pedig a kiaknázható ásványkincsekkel helyezték egy sorba. E felfogás szerint olyan adható-vehető árucikkek voltak, mint bármilyen mezőgazdasági vagy bányatermék. Egyes bevándorló ültetvényesek régészeti leletek forgalmazásából finanszírozták a költséges tengerentúli utazást. Magának Wahlénak a nagybátyja is részese volt ennek. Az általa feltárt sírokból előkerült csaknem 1200 tárgyat ugyancsak a bécsi múzeumnak adta el.

Mindennek a háttérben két alapvető tényező állt. A spanyol uralom alól függetlenné vált Costa Rica politikai és gazdasági viszonyai, s persze éghajlata is, kedveztek a kávé- és banánültetvények létesítésének, amit nagyban táplált az ilyen termékek iránti robbanásszerű keresletnövekedés Észak-Amerikában és Európában.

A termények szállításához pedig vasútvonalakat kellett építeni. E tevékenységek számtalan prehiszán temetőt és települést bolygattak meg, amelyekből mérhetetlen mennyiségben kerültek felszínre régészeti leletek, közöttük magas arányban piacképes darabok, annak a Costa Ricában általános temetkezési szokásnak köszönhetően, mely szerint a halottak mellé nagyszámú mellékletet (kerámiatárgyakat, jáde és arany ékszereket, a bőségesen rendelkezésre álló, jól faragható vulkáni kőzetből készített szobrokat, díszes őrlőköveket, ún. *metatékát*) temettek. Mindezek következtében a 19. század második felére sok ezer darabból álló magángyűjtemények jöttek létre a nagybirtokosok és vasútépítő vállalkozók kezén. Ezek a gyűjtemények jól illeszkedtek a művészeti és egzotikus tárgyak a 19. század második felére kialakult nemzetközi piacába: kialakult a munkamegosztás a leletek utáni kutatással, felhalmozásukkal, szállításukkal és adásvételükkel foglalkozó személyek és intézmények között.

Az egzotikus tárgyak, régészeti leletek iránti nyugati érdeklődés hullámát kihasználva a közép-amerikai kormányzatok saját kulturális örökségüket felhasználva törekedtek országuk nemzetközi elismertségének növelésére, olyannyira, hogy elnöki és miniszteri rendeletekkel engedélyezték a régészeti leletek exportját. A spanyol hódítás előtti múlt bemutatása a nemzetté válás részévé vált. Hasonló célokat szolgáltak a térség ezekben az években megalapított nemzeti múzeumai, és az országok bemutatkozása a különböző nemzetközi kiállításokon, az 1889-es párizsi világkiállításon, az 1892. évi madridi *Exposición Histórico-Americana*n, majd az 1893-as chicagói *World's Columbian Exposition*ön. Az Amerika felfedezésének 400. évfordulója alkalmából rendezett madridi kiállításon Costa Rica negyven vitrinben hétezer régészeti kerámiát, kőfaragványt stb. mutatott be.

Háromlábú edény a Wahle-gyűjteményből (Néprajzi Múzeum, ltsz.: 35408)

Díszes őrlőkő, ún. *metaté* Costa Ricából (Néprajzi Múzeum, ltsz.: 73.162.64)

Rakovszky által begyűjtött chilei edény (Néprajzi Múzeum, ltsz.: 34588)

Ilyen körülmények között került sor a Donau látogatására, és vette rá a műemlékek és a gyűjtés iránt érdeklődő Rakovszky a Monarchia konzulját, hogy régészeti gyűjteményt vásároljon a bécsi múzeum számára. Az adományozás természetesen nem történt érdek nélkül, a rákövetkező évben a császár Ferenc József-érdemrenddel tüntette ki Wahlét, ami nyilvánvalóan jelentősen emelte presztízsét a távoli kis országban. Egy kitüntetés adományozása pedig a bécsi múzeum legolcsóbb módszere volt a gyűjteménye gyarapítására.

De miképp került a gyűjtemény egy része Budapestre?

Egy külügyminisztériumi előterjesztés szerint az adományozó szándéka az volt, hogy a bécsi múzeum számára nélkülözhető vagy másodpéldányokat a Magyar Nemzeti Múzeum kapja meg, ám a gyűjtő egyik Bécsbe küldött levele szerint ő nem tett ilyen nyilatkozatot, és Rakovszkyt sejtette az akció mögött. Ebben alighanem igaza lehetett, ugyanis a külügyminiszter kérésére ő már korábbi diplomáciai missziója során is gyűjtött Perzsiában, az osztrák intézmények pedig nem szívesen osztották meg gyűjteményeiket a budapesti múzeummal.

Ezen próbált meg változtatni a Nemzeti Múzeum igazgatója, amikor 1897-ben egy bécsi látogatása során kieszközölte, hogy a magyar múzeum is gyűjtési megbízást adhasson a Monarchia Föld körüli útra induló hajóinak. Ezt követően több hajó tisztjeitől és orvosától is vásárolt egzotikus tárgyakat a Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztálya, továbbfejlesztve a Néprajzi Múzeum mára már több mint hatvanezer darabosra növekedett Európán kívüli néprajzi és régészeti gyűjteményét.

